

Мультиплікативний ефект збільшення внутрішніх резервів аграрного виробництва

Постановка проблеми. Об'єктивна необхідність визначення пріоритетних напрямів розвитку аграрної економіки в трансформаційних умовах посилює актуальність дослідження проблем оцінки мультиплікаційних ефектів. Водночас практичне застосування теорії мультиплікатора стримується недостатнім дослідженням питань оцінки його впливу на процеси розвитку економічних систем. Ускладнення процесів відтворення виробництва в галузях аграрної економіки, посилення диференціації між різними його суб'єктами викликає необхідність визначення дії механізму мультиплікації та відповідного використання його в напрямі підвищення ефективності функціонування галузей аграрного виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками спостерігається підвищений дослідницький інтерес до проблем оцінки мультиплікаційних ефектів в економіці, поглиблення механізму мультиплікації у складних соціально-економічних системах.

Уперше поняття «мультиплікатор» (лат. *multiplicator* – множник) застосував англійський економіст Р.Ф. Кан [1], який дослідив залежність між рівнем зайнятості населення (або величиною безробіття) і розмірами інвестицій, що дало йому змогу знайти підхід до визначення кількісного співвідношення між приростом чистих інвестицій та викликаними ними приростом сукупної зайнятості. З його погляду інвестиції уможливають створювати додаткові робочі місця, після чого підвищується платоспроможний попит населення, викликаючи подальше зростання виробництва і сприяючи зайнятості в цілому по економіці. В наступному періоді Дж. М. Кейнс [2] визначив виявлений

Р.Ф. Каном механізм мультиплікатора зайнятості та сформулював теорію мультиплікативних ефектів в економіці, запропонувавши концепцію мультиплікатора доходів й інвестицій.

Дослідженню різних аспектів процесу мультиплікації у сфері матеріального виробництва присвячені роботи В. Леонтьєва, Р. Стоуна, А. Броді, Е. Вольха, Е. Картер, М. Моришімі, Л. Мозеса, Х. Венері та ін. Формування концептуальних аспектів мультиплікативних ефектів точок зростання виробництва засновано на парадигмі незбалансованого економічного розвитку, в основу якого покладені теоретичні розробки Ф. Перру [3]. Подальший розвиток цієї теорії спирається на дослідження таких учених, як Ж. Будвіль [4], Х. Гірш, Х. Ласуен, Х. Річардсон, М. Фрідман, Т. Хегерstrand і ряду інших. Серед українських та російських дослідників варто відзначити публікації з проблем мультиплікації Г.М. Пилипенко [5], А.А. Широ́ва [6], Н.Г. Захарченко [7]. Відповідно до розробок вказаних учених економічний простір правомірно визначати як силове поле, напруженість якого нерівномірна. В напрямі до таких полюсів діють певні доцентрові сили, існують також сили відцентрові. Ці полюси ніби групують нововведення навколо підприємств-лідерів із виробництва продукції та провідних галузей, перетворюючись у полюси розвитку окремих видів сільськогосподарської продукції аграрного виробництва в регіонах і в цілому країні.

Мета статті – розробка й практична апробація методики врахування мультиплікативного ефекту територіального аграрного виробництва.

Виклад основних результатів дослідження. Суть мультиплікатора за Дж. Кейнсом зводиться до такого: мультиплікатор K вказує, що приріст загальної суми інвести-

цій викликає збільшення доходу на величину, яка в K разів більша, ніж приріст інвестицій, тобто мультиплікатор дорівнює відношенню приросту доходу до приросту інвестицій.

Результативність виникнення та функціонування територіальної концентрації виробництва, яке в науці й практиці одержало характеристику полюсів розвитку [3, 4, 8], можна оцінювати через економічну віддачу інвестицій, інновацій тощо, але в будь-якому випадку подібні оцінки безпосередньо пов'язані з позитивними змінами в економіці.

До кейнсіанської моделі мультиплікатора приєднується запропонована Дж. Кларком [9] теорія акселерації, сутність якої полягає в тому, що зростаючий дохід населення, одержаний в результаті мультиплікаційного впливу інвестицій, приводить до зростання попиту на споживчі товари. В результаті цього починає зростати їхнє виробництво, розвиваються відповідні галузі, що, у свою чергу, веде до багаторазового попиту на товари виробничого призначення. Таким чином, під принципом акселерації розуміють процес, який показує, що попит на інвестиції викликається зростанням продажів і доходами виробників.

Для підтримання конкурентної переваги полюс розвитку повинен постійно поповнюватися інвестиціями на розвиток його підприємств, причому чим більше зростання обсягу виробництва продукції й чим оптимальніші витрати виробництва, тим вищий загальний дохід підприємств і тим вищий ефект спожитих інвестицій. Ефект мультиплікатора полюса розвитку обґрунтований тим, що початковим результатом зростання інвестицій стає збільшення доходів виробників продукції, які, у свою чергу, будучи знову вкладені у фактори виробництва, ведуть до додаткових споживчих витрат. Це стає вторинним ефектом, що викликає приріст доходів підприємств, які виробляють споживчі товари, тобто процес відтворення виробництва повторюється.

Крім ефекту мультиплікатора основних видів сільськогосподарської продукції, полюси розвитку є основою конкурентоспроможності та підвищення ефективності гос-

подарської діяльності кожного учасника полюса розвитку. Мультиплікативний ефект охоплює підприємства суміжних областей і супутніх виробництв, що обумовлюється територіальною близькістю цих підприємств з основними виробниками полюса. Тобто, залучення інвестицій у полюс розвитку забезпечує мультиплікативний ефект розвитку всієї галузі або цілого регіону. Таким чином, полюс розвитку певного виду продукції набирає більшість ознак територіально-галузевого кластера. Разом із мультиплікативним ефектом у полюсі розвитку завдяки погодженню економічних інтересів усіх учасників продукується й синергетичний ефект, основою якого у виробничо-економічних системах стає поєднання елементів, які входять у систему, ефективність їхньої взаємодії та якість.

Синергетична теорія, яка одержала поширення, сформульована у роботі Р. Еггерсона [10], і полягає у тому, що виникла при інтеграції фірм нова структура може використовувати синергетичний ефект, коли результат діяльності об'єднаних фірм перевищує суму результатів діяльності розрізнених фірм. Використання методик виявлення синергетичного ефекту діяльності сільськогосподарських підприємств в умовах горизонтальної інтеграції [11] на основі полюсів розвитку й точок зростання як передумов формування агропромислових кластерів [8] дає можливість за допомогою ефекту мультиплікації виявляти на території областей і районів полюси розвитку виробництва, розраховувати синергетичні ефекти та прогнозувати зростання аграрного виробництва на перспективу.

Мультиплікатор інвестицій визначають через граничну схильність до споживання і виражають формулою: $M = \Delta Y / \Delta I$, тобто цей коефіцієнт показує, на скільки відсотків змінюватиметься дохід при збільшенні інвестицій на 1 %. Процес нарощування доходу зумовлює впливання у виробництво витрат у вигляді інвестицій на його підтримання або розширення. Спочатку відбувається самостійне (автономне) зростання інвестицій. Це сприяє збільшенню доходу в помноженому розмірі відповідно до рівня мультиплікатора. Збільшення доходу викликає подальше

збільшення інвестицій. Чисельний множник, через який прирощення доходу вимагає збільшення інвестицій, називається коефіцієнтом акселерації, або акселератором. Акселератор – важіль, що демонструє, яким чином дохід впливає на зростання інвестицій. Це виходить із того, що певний рівень доходу дає змогу заощаджувати певну його частину, яка може перетворюватися в інвестиції. З формули вирахування мультиплікатора виходить, що інвестиції займають провідне місце в економічній діяльності підприємств та визначають динаміку їх зростання. Стосовно аграрних підприємств, які для постійного підтримання й нарощування виробництва використовують власні нагромадження чистого доходу, які надалі перетворюються в обігові засоби у вигляді насіння, добрив, пального, заробітної плати та інших ресурсів виробництва (виробничі витрати), коефіцієнт акселерації (A) можна виразити як: $A = I / Y$, де I – інвестиції для продовження й нарощування виробництва у вигляді щорічних виробничих витрат, Y – чистий дохід виробництва [12, 13].

Одержаний від інвестицій дохід частково акумулюється для подальшого використання в інвестиційному процесі, що сприяє збільшенню обсягів економічної діяльності підприємств. Цей процес безперервно повторюється. Таким чином, інвестиції самі зумовлюють зростання, розширюючи відтворення за рахунок доходів у результаті ефективного їх розподілу на споживання та нагромадження. Чим ефективніші інвестиції, тим більше зростання доходів і тим значніші розміри нагромадження, які можуть бути знову вкладені у виробництво. Без інвестицій неможливе забезпечення конкурентоспроможності вироблених товарів, подолання наслідків морального й фізичного зношення основних фондів, вкладання у соціальну інфраструктуру та фактори, що сприяють підвищенню конкурентоспроможності підприємств.

У процесі виробничо-фінансової діяльності інвестиційну діяльність підприємств аграрного сектору економіки можна проводити за рахунок різних джерел, зокрема: власних фінансових ресурсів (прибуток, амортизаційні відрахування, страхові надходження,

державні дотації й компенсації тощо); залучених фінансових коштів інвесторів; грошових надходжень від централізованих об'єднань (асоціацій, союзів) [14, 15]. Кожне із цих джерел фінансування має певні переваги та недоліки. Тому реалізація будь-якої інвестиційної схеми передбачає обґрунтування стратегії фінансування, аналізу альтернативних методів і джерел фінансування. Прийнята схема фінансування повинна забезпечити: достатній обсяг інвестицій для реалізації інвестиційного проекту в цілому й на кожному кроці фінансування; оптимізацію структури джерел фінансування інвестицій; зниження капітальних витрат і ризиків інвестиційного проекту.

Для оцінки здатності підприємства до самофінансування та прогнозування його обсягів у відповідному періоді може бути використане співвідношення джерел:

$$SF = (EBIT - I) \cdot (1 - T) + DA \times T - DIV,$$

де SF – сума самофінансування, $EBIT$ – прибуток до виплати відсотків і податків, I – витрати на обслуговування позик, DA – амортизація, T – податки, DIV – виплати власникам.

Як видно із формули, на здатність підприємств до самофінансування крім ефективності господарської діяльності, безпосередньо впливає позичкова, амортизаційна й дивідендна політика. При цьому власний капітал як джерело інвестицій має ряд переваг. Безперечною його перевагою є легкість, доступність і швидкість мобілізації, зниження ризиків неплатоспроможності та банкрутства, а також відсутність необхідності виплат за залучені позичкові джерела.

Зважаючи на мізерність залучення зарубіжних і державних інвестицій в економіку, більшість аграрних виробників для підтримання конкурентоспроможності виробництва залучають власні джерела інвестицій у вигляді приросту виробничих витрат виробництва. Цю закономірність можна виявити за допомогою розрахунків показників мультиплікації й акселерації. На основі статистичної інформації про нарощування обсягів чистого доходу сільськогосподарськими підприємствами за рахунок прирощування виробничих витрат як власних інвестицій розраховуємо мультиплікатори та акселератори

**Мультиплікатори й акселератори функціонування окремих
сільськогосподарських районів Черкаської області**

Район	Середньорічний приріст за 2009– 2013 рр., млн грн				Мультиплікатори (М)		Акселера- тори (А)	
	чистого доходу	у т.ч. у тваринництві	виробничих інвестицій	у т.ч. у тваринництві	загальні	тваринництва	загальні	тварин- ництва
Городищенський	15,0	11,3	13,4	– 4,9	0,89	–0,4	0,89	–0,4
Драбівський	6,8	0,5	27,4	1,5	0,25	0,33	4,0	3,0
Жашківський	26,1	0,14	23,1	– 2,8	1,3	– 0,1	0,9	– 20
Звенигородський	49,6	30,7	41,8	23,0	1,19	1,19	0,84	0,75
Золотоніський	198,6	64,4	154,5	58,5	1,28	1,28	0,78	0,91
Смілянський	73,6	37,8	58,3	16,7	1,26	1,26	0,79	0,44
Тальнівський	97,2	14,4	77,6	11,4	1,25	1,25	0,80	0,79
Уманський	240,5	37,8	193,8	21,4	1,47	1,24	0,80	0,57
Христинівський	148,4	47,3	110,5	36,8	1,34	1,34	0,74	0,78
Черкаський	228,4	48,3	161,3	32,6	1,41	1,42	0,71	0,67
Чорнобаївський	438,4	250,6	266,8	165,1	1,64	1,51	0,60	0,66
Шполянський	207,5	25,6	186,2	19,1	1,11	1,11	0,90	0,74

Джерело: Складено автором на основі даних [16, 17].

Як видно з розрахунків, загальний мультиплікативний ефект у сільськогосподарських підприємствах виникає тоді, коли середньорічні інвестиційні вливання в обігові засоби (насіння, корми для годівлі тварин, оплата праці) за рахунок прибутку й інших внутрішніх джерел у процесі виробництва перетворюються у виробничі витрати і виконують функції внутрішніх інвестицій. Як видно з даних таблиці, залежно від структури формування чистого доходу з рослинництва чи тваринництва, коефіцієнти акселератора в районах області коливаються в межах 0,6–0,9.

У підприємствах, де основна маса чистого доходу надходить від продукції тваринництва, показник загального мультиплікатора знаходиться в межах 1,1 – 1,6, а показник мультиплікатора галузі тваринництва 1,1 – 1,5. В підприємствах, де відбулося скорочення галузі тваринництва та, відповідно, чистий дохід одержують в основному від реалізації продукції рослинництва, явище мультиплікатора не спрацьовує, що не сприяє розширеному відтворенню виробництва. Отже, мультиплікаційний ефект у сільськогосподарських підприємствах виникає в умовах диверсифікації виробництва, тобто

поєднання галузей рослинництва і тваринництва. Аналіз структури формування валової продукції сільського господарства, що є джерелом інвестицій та споживання, показує, що основу формування обсягу валової продукції й інтенсивності функціонування сільськогосподарських підприємств становить не продукція рослинництва, а продукція тваринництва.

Висновки. Визначення показників мультиплікації та дії інвестицій у вигляді нарощування витрат виробництва дає можливість виявляти рівень економічного розвитку в напрямі розширеного відтворення, або згортання територіально-галузевого сільськогосподарського виробництва, окремої галузі або продукції. Разом із тим мультиплікатори й акселератори вказують на напрями ефективного спрямування додаткових витрат виробництва з метою підвищення конкурентоспроможності галузей і видів продукції. За допомогою поєднання синергетичних та мультиплікативних ефектів стає можливим виявляти й спрямовувати в напрямі економічного зростання територіально-галузеві утворення сільськогосподарського виробництва, які стають основою кластерної організації аграрного виробництва.

Список використаних джерел

1. Кан Р. Связь инвестиций домохозяйств и безработицы / Р. Кан; пер. с англ. – М.: Юнити, 2004. – 228 с.
2. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс; пер. с англ. – М.: Прогресс, 1978. – 494 с.
3. Perroux F. Note on Concept of «Growth Poles» / F. Perroux // In: Regional Economics: Theory and Practice. – New York – London, 1970. Pp 93 – 103.
4. Boudeville J. Problems of regional economic planning / J. Boudeville. – Edinburgh, 1992. – 192 p.
5. Пилипенко Г.М. Механізм ініціювання інноваційного розвитку в Україні / Г.М. Пилипенко, В.В. Чернобас // Економічний вісник НГУ. – 2005. – № 1. – С. 6–12.
6. Широков А.А. Оценка мультипликативных эффектов в экономике. Возможности и ограничения / А.А. Широков, А.А. Янговский // ЭКО: Всероссийский экономический журнал. – 2011. – № 2. – С. 40 – 58.
7. Захарченко Н.Г. Моделирование структуры связей экономики региона на основе системы мультипликаторов матрицы социальных счетов / Н.Г. Захарченко // Хабаровск: Изд-во Тихоокеан. гос. ун-та, 2012. – Т. 1. – С. 40 – 44.
8. Одінцов О.М. Методичні основи виявлення полюсів розвитку і точок зростання як передумови формування агропромислових кластерів / О.М. Одінцов // Наук. інформац. журнал «Бізнес інформ». – 2014. – № 3. – С. 177– 182.
9. Кларк Дж. М. Деловая акселерация и закон спроса; технический фактор в экономических циклах [Business Acceleration and the Law of Demand; A. Technical Factor in Economic Cycles].
10. Эггерсон Р. Проблемы и институты / Р. Эггерсон. – СПб.: Питер, 2001. – 246 с.
11. Одінцов О.М. Оцінка результативності функціонування підприємств агропродовольчого ринку з урахуванням синергетичного ефекту / О.М. Одінцов // Економіка АПК. – 2014. – № 3. – С. 65 – 71.
12. Самюелсон Пол А. Макроекономіка / Пол А. Самюелсон, Вільям Д. Нордгаус; пер. з англ. – К.: «Основи», 1995. – С. 147 – 151.
13. Одінцов М.М. Мультиплікативний вплив інвестицій на ефективність розвитку регіону / М.М. Одінцов, О.М. Одінцов // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 9. – С. 4 – 6.
14. Федоренко В. Економічне становище підприємств та інвестиційні процеси / В. Федоренко, Т. Гаврилова // Економіка України. – 2008. – № 5. – С. 28 – 33.
15. Закон України «Про інвестиційну діяльність» від 18.09.1991 № 1560-ХІІ (редакція від 06.11.2014).
16. Статистичний щорічник Черкаської області за 2012 рік. – Черкаси, 2013. – С. 550.
17. Регіональний розвиток Черкаської області за 2013 рік. Стат. зб. / Державна служба статистики України. Головне управління статистики у Черкаській області. – Черкаси, 2014.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2014 р.

* * *

Новини АПК

Україна та Туреччина готові поглиблювати інвестиційні та торговельно-економічні зв'язки

Україна зацікавлена в активізації співробітництва з Туреччиною з питань сільського господарства. Про це заявив Міністр аграрної політики та продовольства України Олексій Павленко під час зустрічі з Надзвичайним та Повноважним Послом Туреччини в Україні Йонетом Джаном Тезелем.

Міністр відзначив основні напрями співпраці: активізацію інвестиційного співробітництва, створення спільних підприємств, проведення міжнародних форумів із залученням бізнесових структур України та Туреччини. Поінформував посла про хід дерегуляції в аграрній сфері, євроінтеграційні процеси в галузі та боротьбу з корупцією. «Україна зацікавлена у вивченні досвіду Туреччини, зокрема щодо формування системи контролю якості та безпеки продуктів харчування. Оскільки це є запорукою успішного туристичного бізнесу, який активно розвивається в Турецькій Республіці», - зазначив Міністр.

Очільник Мінагрополітики України наголосив на важливості проведення засідання у 2015 році українсько-турецької робочої групи з питань сільського господарства.

Надзвичайний та Повноважний Посол Туреччини в Україні Йонет Джан Тезел висловив задоволення рівнем розвитку двосторонньої співпраці. Він зазначив, що співробітництво й надалі має поглиблюватися, підтвердивши намір підтримувати та розвивати партнерські відносини.

Прес-служба Мінагрополітики України